

Ішігуро часто звертається до евфемізму, уникає прямого вираження почуттів, думок, використання слова «ні», буквально висловлювати свої почуття не прийнято. Так, модель клону замінюється на «можливе я»; операція з видалення того чи іншого органу – на першу/другу/третю та четверту виїмки; доглядальниця – «помічник донора»; помер – на «завершив, поставив крапку, скінчив».

Ярослав Мельник – зовсім інша історія. Утопія, катастрофа до початку оповідання, жанрова дифузія, альтернативна історія, оптимізм, у романі не показана конкретна точка соціокатастрофи, але розуміємо, що нас відсилають до Другої світової війни та перемоги фашизму. Напередодні розповіді Мельник створює неогуманістичну модель майбутнього суспільства, пропонуючи віддалене майбутнє (XXIX століття) – альтернативну історію, в якій переміг фашизм. Світ, що описує автор, здається ідеальним: у ньому немає злочинності, зате є технологічний прогрес і повне забезпечення будь-якої потреби. Устрій життя підпорядкований принципам раціональності та продуманим алгоритмам. Кінець роману – найпотужніша ода утопічному. Тяжіння до казкової розв'язки викликає у читача закономірний сумнів у «чесності» нашого героя та самого автора.

При схожості сюжетних і жанроутворюючих письменницьких елементів ми бачимо різні авторські техніки викладу: у Ішігуро основний зміст виведено в підтекст за рахунок використання техніки невисловленого, а для Мельника важливе пряме промовляння, проте представлене на контрасті з ілюзорною можливістю подолання.

Таким чином, враховуючи стилістичну та дистопічну схожість обох аналізованих оповідань, ми, однак, маємо відзначити різні результуючі вектори романів: безнадійність і смиренність у К. Ішігуро, уникнення реальності – у Я. Мельника. Ми спостерігаємо різні підходи, різні розуміння катастрофи, різні поетичні прийоми, але автори схожі в одному: людству треба звернути негайну увагу на те, як воно існує. Оскільки катастрофа антиутопічного світу вже перейшла в реальну катастрофу.

Астахова А. А.
(Київ)

ЕСХАТОЛОГІЧНА КАТАСТРОФА В МІФАХ ТА ЕПОСАХ НАРОДІВ СВІТУ

Загальновідомо, що вперше з поняттям «катастрофа» ми зустрічаємося в есхатологічних міфах народів світу, які дійшли до нас, зокрема, в складі давніх

епосів. Це шумер-аккадський епос про Гільгамеша, індійські «Веди», скандинавська «Старша Едда», міфи Угаріта, зафіксовані на глиняних табличках у середині IV сторіччя до н.е. А знайдені у 1906 році глиняні таблички дозволили познайомитися з міфами давніх хеттів, народу, який згадується в Біблії.

Есхатологічні міфи були предметом аналізу багатьох дослідників. У двотомній енциклопедії «Мифы народов мира» [6] їм присвячена окрема стаття. Але, безумовно, одним з перших, хто почав досліджувати есхатологічні міфи, був англійський етнограф та історик релігії Дж. Дж. Фрезер. Він присвятив цілу главу міфам про потоп в книзі «Фольклор в Ветхом завете»[8]. Аналізував есхатологічні міфи в дослідженні «Аспекты мифа»[5] філософ і історик Мірча Еліаде. Але, на наш погляд, знаходячи схожі мотиви в міфах різних народів про кінець світу, порівнюючи їх і виявляючи їх сюжетні схеми, дослідники не завжди акцентували увагу на тому, з якими саме явищами асоціювалося в них поняття «катастрофа», що вважалось катастрофою і як змінювалось і розширювалось змістове наповнення цього поняття.

В есхатологічних міфах головними стихіями, які за волею богів знищували людський світ, були вода і вогонь. Цікаво, що саме ці дві стихії входили і до обрядів очищення та офіри. Вогнем боги знищують людей в індійських міфах, у скандинавському міфі, зафіксованому в «Старшій Едді»; вогонь насилає Бог на гріховні міста Содом і Гоморра. Але в більшості міфів світ знищує потоп. Треба зауважити, що вода в міфах має особливе значення. Цей образ є по суті амбівалентним. Вода, з одного боку, пов'язана з творенням світу. Наприклад, в індійських міфах спочатку виникають води, які народжують вогонь, він в свою чергу народжує Золоте яйце, з якого з'являється бог Брахма, а з розколотої шкарлупи цього яйця утворюються земля і небо. Схожу версію знаходимо і в карело-фінському епосі «Калевала». З іншого боку, в міфах про кінець світу вода символізує хаос. Можливо, саме тому, що вода пов'язана і з творенням, і з кінцем світу, тобто його очищенням, так багато міфів саме про потоп.

Дж. Дж. Фрезер вважав, що в міфах про потоп збережені спогади про повінь, які при передачі з покоління в покоління набули з часом розмірів світових катастроф [8, с.65]. Про повінь, а не про кінець світу розповідає і китайський міф про Гуня і Юя, які боролись з потопом, що наслав бог неба. Гунь, піднявшись на небо, звернувся до Повелителя Неба з проханням дозволити йому побудувати греблю і перегородити таким чином шлях повені. Як бачимо, для давніх людей поняття «катастрофа» пов'язано, перш за все, з природними катаклізмами, які насилають боги з неба.

У найдавніх версіях есхатологічних міфів причиною загибелі людства стає свавілля богів. У міфі вавилонян, який входить до поеми про Гільгамеша, розповідаючи в підземному царстві герою про те, як він врятувався від потопу, Утнапішті говорить: «Богів великих потоп устроить склонило их сердце» [7, с.212]. Тобто нема пояснень того, що спонукало їх до цього. Відповідь на питання, чому причина рішення богів знищити людський світ відсутня в ранніх міфах, знаходимо в біблійній повісті Іова. Сотана, з дозволу Бога випробовуючи праведність Іова, насилає на нього страшні біди. Це примушує героя звернутися до Бога і вимагати пояснень. Іов задає Богу питання по суті, як вважає О. Мень [4, с.85], від імені всього людства:

Почему злые остаются жить,
достигают старости в расцвете сил?
... В счастье провожают они свой век
Исходят в преисподнюю легко [7, с.593].

І Бог відповідає на питання Іова теж питаннями, які в повісті складають дві глави. Ось деякі з них :

Где был ты, как Землю я утверждал?
Кто положил ей придел?
Во что опущены устои ее?
Знаешь ли ты уставы небес...? [7, с.615]

Значення подібної відповіді, що по суті складається з загадок Бога і примушує Іова змиритися, пояснює філософ Хьойзінга. Аналізуючи давні тексти, він робить висновок, що колись «самой высшей мудростью считалось задать такой вопрос, на который бы никто не смог ответить» [9, с.129].

Але є і міфи, в яких хтось з богів відмовляє інших від знищення людей, бо тоді не буде, кому приносити їм жертви. Подібні аргументи наводить, наприклад, у хеттському «Епосі про Кумарбі» бог Еа. У грецькому міфі про девколіонів потоп Зевс зберігає життя Девколіону і його дружині саме тому, що, врятувавшись, вони «вийшли зі скрині і принесли подячну жертву Зевсу, який зберіг їх серед бурхливих хвиль» [3, с.66] .

У більшості ж есхатологічних міфів народів світу пояснюється, за що саме покарані люди. У біблійному міфі Бог карає людей, бо побачив, «как много на земле зла человеческого и что все помыслы человеческие - одно лишь каждодневное зло» [7, с.551]. У грецькому міфі про п'ять віків людства Зевс насилає на людей мідного віку потоп, бо ті зробили багато злочинів, «пихаті і нечестиві, не корилися вони богам-олімпійцям» [2, с.65]. Одже, йдеться про

моральну деградацію, і по суті саме її наслідки детально описані в єгипетському «Міфі про майбутні біди», зафіксованому в «Промовах Інувера». У ньому катастрофа асоціюється і з соціальними процесами, які призводять до негативних для життя країни наслідків.

Найбільш деталізовано представлена есхатологія в індійській міфології. У ній кінець світу пов'язується з сном бога Брахми і історія світу є циклічною, в якій чергуються день-золотий вік (критаюга) і ніч-загибель світу (каліюга). Ночі передує поступова деградація людства. У міфі це пояснюється тим, що життя Всесвіту схоже на життя людини, в якому є періоди молодості, зрілості і старості. Головними ознаками початку занепаду названі згасання духовної могутності і розуму, невміння людини керувати своїми почуттями. Жадоба оволодіває неосвіченими людьми, люди втрачають здатність розуміти, що є істина і тому не каються в своїх неправедних вчинках, в бажанні збагачення без потреби бездумно нищать природу. Як бачимо, у цьому індійському міфі поняття «катастрофа» пов'язано з поняттями «старіння», «згасання», а по суті з втратою енергії, яка потрібна для творення і боротьби з хаосом, тобто злом. Саме ж «згасання» зумовлено моральною, духовною і інтелектуальною деградацією людства. Певною мірою така концепція історії світу співпадає з теорією етногенеза Л.М.Гумільова, який вважав, що «этнос является системной целостностью и возникает в определенном историческом времени... Существует примерно от 1200 до 1500 лет и потом распадается в результате неубывающей энтропии – закона всего сущего» [1, с.4].

Як бачимо, змістове наповнення поняття «катастрофа» в міфології змінювалось і асоціювалось з різними явищами. Спочатку воно було пов'язано з природними катаклізмами. Пізніше катастрофою почали вважати і занепад моралі, який призводить до того, що люди починають чинити зло. Саме це спричиняє катаклізми, зокрема і соціальні.

Література

1. Гумилёв Л.Н. Никакой мистики // Юность.- 1990.-№2.- С.2-6.
2. Всемирная галерея.-Санкт-Петербург : «Терция»,1994.- 587 с.
3. Кун М.А. Легенди і міфи Стародавньої Греції.- Тернопіль: АТ Тарпекс, 1993.- 467 с.
4. Мень А. Мудрецы Ветхого завета// Знание – сила .- 1990.- №7.- С. 77-87.
5. Мирча Элиаде. Аспекты мифа.-М.: «Инвест ППП», 1996.- 240с.
6. Мифы народов мира. Энциклопедия в 2-х т. – М. : Сов. энциклопедия, 1992.- Т.2.К-Я.- С. 670-671.
7. Поэзия и проза Древнего Востока .- М.: Худ. лит.,1973. – 735 с.
8. Фрэзер Дж.Дж. Фолклор в Ветхом завете.- М.: Политиздат, 1989.- 542 с..

9. Хейзинга Й. Homo ludens. В тени завтрашнього дня .- М.: Издательская група «Прогресс-Академия», 1992.- 464с.

Борбунюк В. О.

(Харків)

**«МАНЖЕ УБИЛ ЖАВОРОНКА»: ДРАМА НА ПОЛЮВАННІ У
НОВЕЛІ М. ЙОГАНСЕНА «СИТТУТУНГА»**

Як відомо, М. Йогансен був затягим мисливцем, тому тема мисливства розкривається у багатьох його творах, як-от оповіданні «Мисливські пригоди Івана Івановича» (1929), оповіданнях «Дитвидава», датованих 1935 роком: «Як орел приніс мисливцеві норця», «Хитрі качки», «Хто розірвав сову», «Собака» тощо. Новела «Ситтутунга», продовжуючи мисливську тематику, виокремлюється із вказаної низки творів. Опублікована у харківському часописі «Червоний шлях» (№ 1, 1936), вона адресувалася передусім читачеві дорослому. «Свою» аудиторію і «свій» контекст покликаний був, вважаємо, за задумом автора, сформувавши, у тому числі, і атрибутований автором чеховський епіграф «Манже убил жаворонка». Однак дотепер він є радше не кодом, а загадкою новели. М. Йогансен узагальнив у одній фразі три речення із чеховського оповідання «Петров день» (1881): «Манже выстрелил в жаворонка и попал», «Манже убил другого жаворонка» і «Манже убил третьего жаворонка».

Чеховське оповідання «Петров день» у рукописному варіанті мало назву «Двадцать девятое июня (Шутка). (С удовольствием посвящается гг. охотникам, плохо стреляющим и не умеющим стрелять)». Підзаголовок був полемічним викликом традиційному уявленню про мисливців як людей пристрасних, захоплених і таких, що бездоганно володіють мистецтвом полювання. Оповідання написано від імені героя- учасника подій. Саме через призму його світовідчуття зображуються події.

«Навчитель» М. Йогансена є тезкою чеховського героя п. Манже, так само вчителя, який у складі чисельної публіки вирушає на полювання. Герой-мисливець М. Йогансена – людина непересічна, на перший погляд. Це нащадок старовинних родів, на момент описаних подій «навчитель географії й зоології в Мецівському колежі мсьє Дьедон Мва Келькшоз-а-Манже». Шанобливий гоноратив «мсьє» профанується М. Йогансеном химерним прізвищем – Келькшоз-а-Манже, – яке нагадує ономастикон ранньої чеховської прози. Кельк шоз (з фр. – quelque chose) перекладається як що-небудь, гроші або чайові, а манже (з фр. – manger) означає